

urigtig, men evt. kan han bebrejde mig, at jeg ikke selv har verificeret meddelelsen.

R.s polemiske form – se f.eks. også s. 173, hvor han betvivler, at jeg har læst udgaven »i sin helhed« – gouterer jeg ikke rigtig. Den udspringer jo nok af hans ønske om en adskilligt højere værdsættelse end min af Lehmanns optræden i rollen som diplomat. At R. tager de rosende ord om Lehmann, der findes i de danske gesandters depecher fra Berlin og London, til indtægt for sin opfattelse, forstår jeg. Men måske skulde man ved bedømmelsen af disse betænke, at L. havde – enten da eller senere – lejlighed til at se depecherne, og at disse skreves af professionelle diplomater. Grev Knuths anmodning til L. om »så snart som muligt« at tage fra London til Haag fortolkes af R. (s. 180) som vidnesbyrd om Knuths tillid til L.s »talentfulde kræfter«. Men kan det ikke fortolkes som et ønske om at få L. væk fra London?

Den af mig i min afhandling givne vurdering ser jeg ikke nogen grund til at fravige. Men ingen vil benægte O. L.s redebonne iver efter at stå sit fædreland bi i nødens time i den konflikt, som han for øvrigt selv i betydelig grad havde været med at fremkalde. Heller ingen forbliver uberørt af den personlighedens charme, som også udfolder sig under hans »diplomatiske mission«.

HOLGER HJELHOLT

HÆRENS ILLEGALE VIRKE 1943–45

I 1960 kom det med udgangspunkt i dr. phil. Jørgens Hæstrups centralt placerede besættelsestidshistoriske værk »Hemmelig Alliance« til en overordentlig kritisk og fordømmende presseomtale af hærens illegale ledelse – den såkaldte Lille Generalstab – navnlig dens indflydelse på fordelingen af våben til modstandsstyrkerne i 1944–45. Videst gik et kommunistisk blad, hvis redaktør ved såvel byret som Højesteret dømtes for grove injurier mod en ledende officer i Den lille Generalstab – den daværende hærchef, generaløjtnant Viggo Hjalff. Den indklagede redaktørs advokat måtte naturligvis se det som sin opgave at få tegnet et så lidet flatterende billede af Den lille Generalstabs virke som muligt, og i vide kredse gjorde hans og andres kritik uden tvivl et dybt indtryk. Det har derfor stor interesse at se, hvorledes hærens indsats fremtræder og vurderes i den nyeste fremstilling af besættelsestidens historie, generalsekretær, cand. mag. Frantz Wendts skildring af perioden 1939–65 i det efteråret 1966 af Politikens Forlag udsendte 14. bind af »Danmarks Historie«.

For den, der stadig har et indtryk af den pressehetz, der fulgte i retsagens spor, vil læsningen af Frantz Wendts fremstilling nok give anledning til undren. For hans vurdering af officersindsatsen er overraskende

positiv. Dette forhold er imidlertid ikke nærværende kommentars emne. Sigtet er blot at berigtige et par ukorrekte formuleringer og at uddybe et par steder, hvor kortheden i fremstillingen har gjort denne mindre forståelig. I det følgende er anvendt samme overskrifter, som de pågældende underafsnit har hos Frantz Wendt.

DE UNDERJORDISKE MILITÆRSTYRKER. Det fremhæves side 190, at »den første alvorlige planlægning begyndte på de steder, hvor de danske officerer var interneret efter 29. august«. Denne vurdering er nok overraskende for mange, men især for de modstandsfolk, der dengang og senere har følt sig som modstandspionerer.

Baggrunden for Wendts vurdering: Den første *alvorlige* planlægning – må nok ses deri, at denne sidst i november havde ført til en *fast* illegal organisation, der omfattede op mod 1500 befalingsmænd, og som allerede i januar 1944 var udvidet til næsten den dobbelte styrke, hvori alle var *våbenøvede*. Wendt er naturligvis ikke blind for, at anden gruppedannelse var i gang på samme tidspunkt, men han har, og det fremkommer med rette, fremhævet resultatet af den militære indsats.

Wendt kommer øverst side 193 ind på den uvilje mod hærens officerer, der rådede i vide frihedskæmperkredse. I den forbindelse fremhæves især, at hæren – i modsætning til flåden, der delvis sænkede sine skibe – ikke 29. august havde forhindret tyskerne i at bemægtige sig våbenforrådene. Wendt rører her ved en opfattelse, der var almindelig langt ud over modstandskredse, men han nævner ikke, at flådens våbenforråd og alle andre depoter på land samt kystbefæstningsanlæg faldt uskadte i tyskernes hænder. Forskellen mellem hæren og flåden lå altså især deri, at hæren ingen skibe havde.

Side 196 omtales et møde 13. juli 1944 mellem en kreds af politikere og general Gørtz og hans illegale stab. Her benytter Wendt udtrykket »de våben, hæren havde købt i Sverige«, og nævner, at et af mødets resultater var en aftale om, at disse våben skulle fordeles ligeligt mellem hærens og Frihedsrådets grupper. Der er ikke tvivl om, at general Gørtz og hans stab – ligesom politikerne – mente, at sagen forholdt sig som af Wendt fremstillet. At de indledende skridt m. h. t. det omtalte våbenkøb var taget fra militær side, er også ganske klart og fremgår bl. a. af Jørgens Hæstrups »Hemmelig Alliance«, I, s. 263; men denne klare optakt til erhvervelsen af de 3000 svenske maskinpistoler tilsløredes i høj grad derved, at det lykkedes Erling Foss i Stockholm april 1944 at overtage skibsreder A. P. Møllers forhandlinger om købet og hans garanti herfor (H. A., I, s. 266).

Wendt siger i forbindelse med omtalen af 13. juli-mødet, at tilknytningen mellem O-grupperne og M-grupperne blev endnu tættere herefter. At tale om tilknytning mellem de to slags grupper er ikke dækkende,

idet de af Den lille Generalstab organiserede grupper – O-grupperne – var M-grupper (militærgrupper) ligesom en lang række fra civil hold organiserede grupper. Mødet fandt sted omtrent på samme tidspunkt, som Frihedsrådets M-udvalg (militærudvalg) skiftede navn til K-(kommando)udvalg, og havde bl. a. den betydning, at den overførsel af særligt kvalificerede befalingsmænd fra O-grupperne til de civile M-grupper, der var indledt allerede ved årets begyndelse, nu, da det civile organisationsarbejde var kommet i skred, intensiveredes (jfr. Vilh. la Cour: »Danmark under Besættelsen«, II, s. 105). Befalingsmændene skulle sættes ind i størst mulig udstrækning for at tilføre Frihedsrådets grupper militærteknisk viden og vejledning.

Som et udtryk for den stærke interesse for at slutte sig til de underjordiske styrker og for organisationsarbejdets effektivitet anfører Wendt på side 196, at M-grupperne i begyndelsen af april 1945 talte ikke færre end 43.000 mand. Dette er måske berettiget, men det er dog en kendsgerning, at tilslutningen til modstandshæren i 1944 var så træg, at man først ved årets udgang passerede tallet 25.000; den gennemsnitlige månedlige tilgang var i 1944 således godt 2000 mand, medens den i hver af 1945s tre første måneder blev 6000 for i krigens sidste måned at vokse til 11.000 mand. Ved befrielsen havde således mere end halvdelen af modstandshærens folk kun været tilsluttet styrkerne i 4 måneder eller mindre, medens O-grupperne havde mere end et år på bagen.

SVERIGE OG DEN DANSKE MODSTAND. I dette afsnit fremhæves med rette den uhyre betydningsfulde rolle, som dav. redaktør Ebbe Munck spillede i det danske modstandsarbejde i Sverige lige fra efteråret 1940 og frem til befrielsen. Men det er misvisende, når Wendt side 272 anfører, at Munck var »formidleren til det britiske militær af de yderst værdifulde oplysninger, det danske militære efterretningsvæsen under hele besættelsen fremskaffede om tyskernes styrker og bevægelser i Danmark og gennem de danske farvande«. Dette var naturligvis kun tilfældet, indtil de ledende efterretningsofficerer, dav. oberstløjtnant E. M. Nordentoft og orlogskaptajn P. A. Mørch, i september 1943 kom til Sverige og selv overtog formidlingen.

Allerede i afsnittet »Passiv Modstand« redegør Wendt (s. 80) for, at det danske militære efterretningsvæsen fortsatte sin fra allieret side højt værdsatte virksomhed også efter, at de ledende efterretningsofficerer i september 1943 måtte flygte til Sverige. Hertil føjer Wendt, at reserveofficeren, senere landsretssagfører, Svend Truelsen overtog og udvidede denne virksomhed.

Fremstillingen giver imidlertid et ufuldstændigt billede af forholdene, som nok henset til arbejdets kvalitet kunne have fortjent en lidt mindre kortfattet behandling. Gennem hele besættelsestiden fastholdtes den fra

militær side fra første færd anlagte linie, at efterretningsarbejdet i Danmark var en ren national indsats og derfor skulle gennemføres uden økonomisk støtte udefra. Arbejdet omfattede imidlertid ikke alene al efterretningstjenestes grundlæggende felt, indsamlingsvirksomheden, men tillige de videregående felter: vurdering og bearbejdelse af det indsamlede materiale samt dettes præsentation bl. a. i oversigter. At den danske efterretningstjenestes resultater værdsattes så højt fra allieret side skyldtes netop, at denne videregående virksomhed stedse var på kompetente danske hænder.

I det lange løb kom d. 29. august til at betyde en væsentlig effektivisering af efterretningstjenesten – ikke alene hvad efterretningsstoffets mængde, men også hvad dets kvalitet angik. Under de vilkår, hvor arbejdet i Danmark foregik, kunne der stort set kun blive tale om en meget rå vurdering og bearbejdelse af stoffet, idet hovedkontoret i København – indtil maj 1944 under Truelsens ledelse – ekspederede hastende meldinger direkte pr. radio til London og efterretningsmaterialet som helhed mikrofilmet til hovedkvarteret i Stockholm. Her foregik således i krigens sidste 1½ år vurdering og bearbejdelse af det fra Danmark oversendte stof; hertil kom i øvrigt resultaterne af flygtningeafhøringer i de skånske sundbyer og det stof, der indhentedes af officerer, der sendtes over Sundet af hovedkvarteret. I tiden november 43 til maj 45 omfattede det bearbejdede efterretningsstof, der præsenteredes for de allierede over den britiske ambassade i Stockholm, tæt ved 15.000 sider. Da Montgomery midt i maj 1945 besøgte Danmark, udtalte han, at den danske efterretningstjeneste havde været den bedste, der virkede i noget af de besatte lande – en konstatering, der nok burde være fundet plads til i Wendts fremstilling.

VÅBNENE KOMMER. Det anføres side 295, at det i forsommeren 1944 – før leverancerne med fly fra Storbritannien rigtig var begyndt – lykkedes Erling Foss i Sverige at købe 3000 maskinpistoler. Det er imidlertid de samme våben, hvorom det øverst side 196 hedder, at de af hæren var købt i Sverige for statsmidler. Begge disse udsagn er for så vidt rigtige, men fremstillingen fremmer jo ikke læserens forståelse.

En fuldstændig udredning af denne meget spegede våbensag skal ikke foretages her. Men det skal fastslås, at der altså ikke er tale om to forskellige våbenpartier; ligeledes, at efterretningsofficererne allerede i efteråret 43 på general Gørtz' vegne indledte forhandlinger om svenske våben, at disse forhandlinger fulgtes op med oversendelse af en særlig udsending (direktør Ole Lippmann), der skulle rede de økonomiske problemer ud, hvilket for så vidt lykkedes. Betingelsen fra svensk side var, at den senere statsminister, Vilh. Buhl, skulle garantere for de to millioner med sin underskrift, hvilket han imidlertid kviede sig ved. I

den situation tilbød skibsreder A. P. Møller i april 44 at tage til Stockholm og garantere over for en svensk bank, men da han kludrede med det, sprang Erling Foss til og overtog skibsrederens skriftlige garanti. Altså hærens folk arbejdede i månedsvis på sagens løsning og skaffede såvel våben som garanti, hvorefter Frihedsrådets mand i den 11. time sprang til og om man så må sige opnåede »håndslag«.

Der er det rigtige ved Wendts fremstilling, at Den lille Generalstab utvivlsomt dengang regnede med, at de svenske maskinpistoler »var hærens« – hvilket kan lette forståelsen af den senere udvikling, som i Wendts redaktion har fået følgende form (atter s. 295, midt): »Den danske hær og flådes hemmelige transportorganisationer sørgede i løbet af sommeren og efteråret 1944 for at bringe dem til Danmark og fordele dem til de ivrigt ventende grupper. Hovedparten gik dog til militærets egne O-grupper, hvad der vakte forbitrelse blandt de øvrige frihedskæmpere«.

Wendt postulerer altså her, at de 3000 maskinpistoler i et antal svarende til væsentligt over halvdelen kom O-grupperne til gode. Dette skal i øvrigt sammenholdes med, hvad der er anført side 196 øverst, hvor en aftale i juli 1944 mellem politikerne og general Gørtz refereres således, at våbnene »skulle fordeles ligeligt mellem hærens og Frihedsrådets grupper«. Wendt har naturligvis ikke grebet udtrykket »hovedparten« ud af luften. Det stammer sikkert fra »Besættelsens Hvem Hvad Hvor« (Politikens Forlag 1965), hvor det nederst i 2. spalte side 351 hedder: »Kun ganske få af disse våben nåede ud til de store københavnske sabotageorganisationer . . . Hovedmassen gik til O-grupperne, der som en del af modstandshæren var »ventegrupper« . . .«.

Den konstatering skyldes dr. Hæstrup og er langt mere håndfast end den fremstilling, som Jørgen Hæstrup så sig i stand til at bringe i Hemmelig Alliance, II, s. 94–96. Her nævner Hæstrup flere gange »den af K-udvalget fastlagte plan« uden så meget som at antyde dennes hovedtræk. Denne megen tale om plan skal sammenholdes med, hvad Hæstrup anfører få sider tidligere (s. 87–88). Her omtales bl. a. et møde i oktober 1944, hvor »man fastsætter et groft fordelingstal 2–3 for København-Sjælland og afstår fra alt indseende med finfordelingen«.

Hvorledes skete så denne »finfordeling«? Den skete ikke og kunne ikke under de foreliggende omstændigheder ske efter nogen detaljeret fordelingsplan. Forholdet er det, som Hæstrup i øvrigt ikke nævner, at »fordelingsgrundlaget« for Den lille Generalstabs transportsektion var håndfulde af adressesedler, som indsamledes på eller i forbindelse med K-udvalgets møder. På disse sedler stod adressen på den, der midlertidigt ville huse et, som oftest, mindre antal våben – ikke hvilke grupper våbene endelig havnede hos (meddelt af officerer, der gennemførte transporterne).

Hæstrup anfører som bevis på de »evidente våbensvindlerier« et par meget letbenede påstande fra april 1945 af faldskærmschefen i besættelsens sidste måneder, Ole Lippmann. Fra en rapport til London citerer Hæstrup (H. A., II, s. 96) følgende: »Når man tager i betragtning, at O-grupperne her i hovedstaden har 100 % dækning eller mere, og at en by som Korsør . . . tilsammen har 2 maskinpistoler plus en lang række lignende tilfælde . . .«. Hertil er at sige først, at Den lille Generalstab ikke havde ansvar for våbenfordelingen uden for Storkøbenhavn og altså ikke kan gøres ansvarlig for hverken Korsør eller »en række tilfælde af lignende art«. Dernæst – og det er langt alvorligere – Lippmanns påstand om O-gruppernes »våbendækning« var urigtig. Af O-gruppernes rapport om våbenfordelingen midt i april 45 til K-udvalget (der var fremlagt i den foran nævnte retssag) fremgår, at disse gruppers våbendækning på det aktuelle tidspunkt var 70 %, hvoraf 905 maskinpistoler.

Hvad der ligger bag Hæstrups stramning af anklagen mod Den lille Generalstab fra 1959 til 1965 er ikke godt at vide. En ny viden kan Hæstrup i hvert fald ikke have fået gennem fornyet studium af de rapporter, der beror i Hærens Arkiv. Heraf fremgår nemlig, at de 3000 maskinpistoler i september-december 1944 fordeltes således:

Til region 5 (Sjælland ÷ Kbhvn.)	900 stk.
– – 6 (Kbhvn.)	1100 –
– Jylland	150 –
– O-grupperne	850 –

Sagen er således den, at over 70 % af disse våben – altså hovedmassen – gik til civile grupper og ikke til O-grupperne. Det er beklageligt, at Frantz Wendt i sin i øvrigt dygtigt udformede fremstilling af besættelsestidens historie er blevet forledt til at fremsætte en påstand om Den lille Generalstabs våbentransporter, som efter alt at dømme ikke kan være rigtig.

HELGE KLINT